

การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่ากาแฟของเกษตรกรรายย่อยในภาคเหนือตอนบน
กรณีศึกษา บ้านป่าเหมี้ยง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง
Value Chain Development for Small-Scale Farmers in the Upper Region of
Northern Thailand: A Case Study of Baan Pameang, Mueang Pan,
Lampang Province

คงศักดิ์ ตัยสืบ¹ | Khongsak Tuisuep¹

กนกวรรณ เวชกามา² | Kanokwan Vechgama²

บทคัดย่อ

การศึกษายภายใต้โครงการ การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าของกาแฟของเกษตรกรรายย่อยในภาคเหนือตอนบน กรณีศึกษา บ้านป่าเหมี้ยง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาห่วงโซ่คุณค่า (Value chain) ของการปลูกและผลิตกาแฟ และ 2) เพื่อศึกษาและพัฒนาระบบการบริหารจัดการกาแฟกับป่าชุมชนในรูปแบบ Ecosystem การศึกษาครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) และมีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling technique) โดยประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือเกษตรกรผู้ปลูกปลูกกาแฟในพื้นที่หมู่บ้านป่าเหมี้ยงทุกราย จำนวน 120 ครอบครัว

ผลการศึกษาพบว่า 1. ห่วงโซ่คุณค่าของการปลูกและผลิตกาแฟบ้านป่าเหมี้ยง มีกระบวนการในการบริหารจัดการ ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีผลผลิตในรูปแบบเชอรี่ และผลผลิตในรูปแบบบะลา โดยจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลางเป็นหลัก นอกจากนั้นยังได้มีการรวมกลุ่มสมาชิกในรูปแบบของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากกาแฟ ให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาภายในชุมชน รวมทั้งจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักในกลุ่มสมาชิกโฮมสเตย์ที่ให้บริการในหมู่บ้าน 2. ระบบการบริหารจัดการกาแฟกับป่าชุมชนในรูปแบบ Ecosystem มีรูปแบบการจัดการธุรกิจกาแฟบ้านป่าเหมี้ยงกับป่าชุมชน (Ecosystem) ที่ผลผลิตจากต้นไม้และบริการต่าง ๆ ที่เกิดจากการผลิตกาแฟทำให้เกิดระบบนิเวศที่ดี และมีการบริหารจัดการป่าโดยชุมชนและกฎธรรมชาติทำให้เกิดการพัฒนากระบวนการผลิตกาแฟจากสิ่งที่มีอยู่ ประโยชน์ที่เกิดจากการอนุรักษ์และรักษาต้นไม้ ดิน และ น้ำ โดยประชาชนในชุมชนตระหนักซึ่งแสดงออกถึงกฎระเบียบของหมู่บ้านและกระบวนการผลิตกาแฟที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม ชุมชนมีกระบวนการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและการรักษาระบบนิเวศควบคู่กันกับการปลูกกาแฟซึ่งตรงกับความต้องการ

¹ อาจารย์/ สาขาบริหารธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ /มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ลำปาง / E-mail: khongsak@rmutl.ac.th

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์/ สาขาสาขาบริหารธุรกิจ คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ /มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ลำปาง/ E-mail: kooktan@hotmail.com

ความปลอดภัยที่เป็นความต้องการพื้นฐานของผู้บริโภค ซึ่งจะส่งผลต่อความต้องการกาแฟที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในตลาดกาแฟเพิ่มมากขึ้น

คำสำคัญ: 1) ห่วงโซ่คุณค่า 2) กาแฟ 3) เกษตรกรรายย่อย 4) บ้านป่าเหมี้ยง 5) จังหวัดลำปาง

Abstract

The purposes of the study under the project on value chain development for small-scale farmers aimed to (1) examine a value chain of coffee plantation and production and to (2) study the ecosystem of the coffee management and the community. The study used participatory action research (PAR) to collect data. A purposive sampling technique was used to select coffee farmers from 120 households in Baan Pameang and an in-depth interview was used as a research tool.

The results were as follows. The value chains of coffee plantation consisted of upstream, midstream, and downstream processes in which coffee cherries and coffee parchment were sold through middle men. A community enterprise was founded to produce and sell coffee products to tourists visiting the area or staying at the community's homestays. With regard to the ecosystem, the study found that the ecological environments of coffee plantations connected to community forests were well-managed by the community resulting in natural process coffee. The preservation and conservation of forests, soils and water increased an awareness of villagers on adhering to village rules and on producing environmentally friendly coffee and protecting ecological environment. The end result of these attempts was the ethical and sustainable coffee that meets an increasing demand of consumers for environmentally friendly coffee.

Keywords: 1) Value Chain 2) Coffee 3) Small scale of farmer 4) Baan Pameang 5) Lampang

บทนำ

ในยุคปัจจุบันทั้งประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้วต่างมีความเชื่อมั่นว่าการจะพัฒนาเศรษฐกิจระดับมหภาคของประเทศ ฟันเฟืองหนึ่งที่สำคัญคือธุรกิจขนาดเล็ก ประเทศไทยก็เช่นเดียวกันที่รัฐบาลมีการสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มวิสาหกิจ กลุ่มหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ขึ้นเพื่อให้มีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจจากระดับฐานรากสู่ระดับมหภาค การบริหารจัดการจึงเป็นการกำหนดทิศทางของหน่วยงาน กลุ่มงาน หรือ การดำเนินงานในหน้าที่ต่าง ๆ ให้ใช้ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในองค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลการใช้

ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficient) ครอบคลุมถึงการใช้ทรัพยากรได้อย่างเฉลียวฉลาด เหมาะสมและคุ้มค่า (Cost-effective) ส่วนการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective) นั้นหมายถึงการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง (Right decision) และมีการปฏิบัติการสำเร็จตามแผน ที่กำหนดไว้ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) หมายถึง การตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่มีผลกระทบในทางลบต่อความต้องการของคนรุ่นต่อไป ในอนาคต แผนชุมชน คือ ผลของการจัดการบริหารจัดการให้ชุมชน เรียนรู้ จนสามารถกำหนดเป้าหมาย ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าในกิจกรรมที่เป็นพื้นที่เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ในลักษณะที่ ชุมชนทำได้เองทันทีด้วยความสามารถและศักยภาพของชุมชนหรืออาศัยความสามารถร่วมกันกับหน่วยงานสนับสนุน อื่น ๆ ในการดำเนินการร่วมกัน

กาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญชนิดหนึ่งของไทยที่ทำรายได้ให้เกษตรกรปีละประมาณ 3,000 ล้านบาทโดย ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ตลาดกาแฟมีการขยายตัวอย่างมาก ทำให้ความต้องการใช้เมล็ดกาแฟของโรงงานแปรรูปกาแฟ ในประเทศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วราว 80,000 ตันต่อปี (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2560: 1) แต่ในขณะเดียวกัน ผลผลิตกาแฟในประเทศกลับลดลงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากราคากาแฟที่ตกต่ำเป็นเวลานาน ทำให้เกษตรกรปรับเปลี่ยน ไปปลูกพืชอื่นทดแทน เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน และไม้ผล โดยพันธุ์ที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นพันธุ์โรบัสต้า ร้อยละ 78 แหล่งปลูกที่สำคัญอยู่ในภาคใต้ ส่วนพันธุ์อาราบิก้ามีเพียง ร้อยละ 22 แหล่งปลูกที่สำคัญอยู่ในภาคเหนือ (กรมวิชาการเกษตร, 2560) จึงทำให้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการของโรงงานแปรรูปที่เพิ่มขึ้น ทำให้มีการนำเข้า จากต่างประเทศเพิ่มขึ้นด้วย และภายใต้ความตกลงเขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) ประเทศไทยจะต้องเปิดตลาดให้ นำเข้ากาแฟเสรี โดยลดภาษีนำเข้าเมล็ดกาแฟและกาแฟสำเร็จรูปเหลือร้อยละ 0 ซึ่งคาดว่าจะมีผลกระทบต่อเกษตรกร ผู้ผลิตกาแฟในประเทศ ผู้ประกอบการแปรรูปกาแฟไทยอาจจะนำเข้าเมล็ดกาแฟและกาแฟสำเร็จรูปจากต่างประเทศ แทนการรับซื้อในประเทศ ประเทศคู่แข่งในการผลิตกาแฟของไทย ได้แก่ ประเทศเวียดนาม อินโดนีเซีย และ ลาว ซึ่งประเทศเหล่านี้สามารถผลิตกาแฟที่ให้ผลผลิตสูงกว่าและต้นทุนการผลิตต่ำกว่า การผลิตกาแฟของไทยจึงไม่สามารถ แข่งขันได้ นอกจากนี้ปัจจุบันสวนกาแฟของไทยส่วนใหญ่เป็นสวนผสม ซึ่งเกษตรกรขาดการบำรุงรักษา ส่งผลให้ ผลผลิตต่ำ จากการที่ประเทศไทยเข้าสู่ AEC จึงทำให้อุตสาหกรรมกาแฟมีความจำเป็นจะต้องเร่งพัฒนา โดยไทยมี ศักยภาพด้านการแปรรูปและมีศักยภาพในการผลิตและส่งออกมาก ดังนั้นการพัฒนาในระยะต่อไปจำเป็นต้องจัดทำ ยุทธศาสตร์กาแฟ โดยเน้นการบริหารจัดการแบบครบวงจรและสร้างคุณค่าในผลิตภัณฑ์ (Value Chain) บนพื้นฐาน ของศักยภาพ (Potential) และอัตลักษณ์ของกาแฟไทย พัฒนารูปแบบการผลิต เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับกาแฟ มากกว่าที่ประสบอยู่ รวมถึงส่งเสริมการปลูกกาแฟอยู่ได้กับพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืนในรูปแบบการบริหารจัดการแบบ Ecosystem ของกลุ่มผู้ปลูกกาแฟในพื้นที่

กาแฟเป็นพืชเครื่องดื่มเศรษฐกิจของโลก ปัจจุบันคนไทยกำลังนิยมการบริโภคกาแฟมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยปี พ.ศ. 2555 ความต้องการใช้เมล็ดกาแฟของโรงงานแปรรูปสูงถึง 67,620 ตัน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2554 ถึงร้อยละ 9.99 ซึ่งการผลิตของไทยไม่เพียงพอต้องนำเข้าเมล็ดกาแฟจากต่างประเทศ แต่การนำเข้ายังไม่สูงนักเพราะ ต้องเสียภาษีและต้องมีใบอนุญาตจากหน่วยงานราชการเท่านั้น เมื่อไทยก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนหรือ AEC

ตั้งแต่ใน พ.ศ. 2558 เป็นต้นมานั้น ไทยต้องเปิดเสรีนำเข้าเมล็ดกาแฟจากอาเซียนโดยไม่มีภาษี ดังนั้นทุกภาคส่วนจึงต้องปรับตัว เพื่อสามารถแข่งขันทางการตลาดได้ โดยเป็นที่ยอมรับกันโดยสากลแล้วว่า ผลิตภัณฑ์กาแฟของไทยมีคุณภาพสูงติดอันดับโลก โดยกาแฟที่นิยมบริโภคกันมี 2 สายพันธุ์ คือ อาราบิก้าและโรบัสต้า กาแฟสายพันธุ์อาราบิก้าเหมาะสำหรับปลูกบนพื้นที่สูงและนิยมแปรรูปเป็นกาแฟสด ส่วนกาแฟสายพันธุ์โรบัสตานิยมปลูกภาคใต้เพื่อแปรรูปเป็นกาแฟสำเร็จรูป นอกจากนี้กาแฟยังเป็นพืชที่หน่วยงานทางราชการนิยมส่งเสริมให้ชุมชนพื้นที่สูงทำการเพาะปลูกเพื่อลดการทำลายพื้นที่ป่าและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน

ดังนั้น โครงการวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นในการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าให้แก่อุตสาหกรรมกาแฟของประเทศไทยโดยจะเริ่มดำเนินการกับกลุ่มเป้าหมายต้นแบบคือบ้านป่าเหมี้ยง ต. แจ้ซ้อน อ. เมืองปาน จ. ลำปาง ซึ่งปัจจุบันบ้านป่าเหมี้ยงอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองปานประมาณ 35 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบลแจ้ซ้อน ประมาณ 20 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,500 ไร่ หรือประมาณ 12 ตารางกิโลเมตรตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน จำนวนประชากรในหมู่บ้านทั้งหมด 469 คน ชาย 243 คน หญิง 226 คน จำนวน 147 ครัวเรือน ลักษณะการประกอบอาชีพของชุมชนชาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก คือ การทำไร่เหมี้ยง (ชา) กาแฟเพาะเห็ดหอม ประมาณ 90% อาชีพรองอาชีพเสริม คือ รับจ้างทั่วไปและหาของป่าประมาณ 10% รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี 33,541 บาท (บ้านป่าเหมี้ยง, 2559) ปัญหาที่บ้านป่าเหมี้ยงกำลังเผชิญคือการไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้เพราะยังขาดแคลนเครื่องมือในกระบวนการแปรรูปกาแฟ รวมถึงการยังไม่สามารถบริหารจัดการกลุ่มที่มีการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตกาแฟบ้านป่าเหมี้ยงได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ของการปลูกกาแฟบนพื้นที่ 1-A ของตำบลแจ้ซ้อนด้วยเหตุนี้ชุมชนและหน่วยงานราชการในท้องถิ่นจึงมีแนวคิดในการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อพัฒนาวิสาหกิจในการผลิตกาแฟ เพื่อสร้างรายได้และสร้างความเข้มแข็งในชุมชน และให้พื้นที่ปลูกกาแฟอยู่ได้กับพื้นที่ป่าได้อย่างลงตัว และเพื่อสร้างรายได้ที่ยั่งยืนเพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าให้กับผู้ปลูกกาแฟ จึงได้เลือกพื้นที่บ้านป่าเหมี้ยง ต. แจ้ซ้อน อ. เมืองปาน จ. ลำปาง เป็นต้นแบบและเป็นพื้นที่ที่เหมาะสม และจะนำสู่ความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาห่วงโซ่คุณค่า (Value chain) ของการปลูกและผลิตกาแฟของบ้านป่าเหมี้ยง
2. เพื่อศึกษาและพัฒนาระบบการบริหารจัดการกาแฟกับป่าชุมชนในรูปแบบ Ecosystem

ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาห่วงโซ่คุณค่าของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในครั้งนี้ได้สืบค้นข้อมูลเกี่ยวข้องตามประเด็นที่จะศึกษาที่เกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดความยั่งยืนโดยผ่านกิจกรรม Value Chain ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างปัจจัยทางเศรษฐกิจและสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนในพื้นที่ เพื่อสร้างให้เกิดเป็นคุณค่าร่วม (พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, 2559, น.5)

ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษา และทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด และทฤษฎีต่าง ๆ ที่ใช้ในการวิเคราะห์ รวมถึงวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะกล่าวต่อไป ดังนี้

1. ห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain): เป็นชุดกิจกรรมซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมหลักและกิจกรรมรอง และเป็น การวิเคราะห์ลำดับกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายและสร้างความแตกต่างในเชิงบวก หรือความได้เปรียบเมื่อเทียบกับคู่แข่ง โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการเพิ่มมูลค่าที่มุ่งตรงไปยังผู้บริโภค ที่มีกิจกรรมที่เป็นกระบวนการ ดังนี้ องค์ประกอบของ Value chain Analysis)

1.1 กิจกรรมหลัก (Primary Activities) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือสร้างสรรค์สินค้าหรือ บริการ การตลาดและการขนส่งสินค้าหรือบริการไปยังผู้บริโภค ซึ่งประกอบด้วย 5 กิจกรรม ได้แก่ การนำเข้า (Inbound Logistics) การดำเนินการหรือผลิต (Operations) การส่งออก (Outbound Logistics) การตลาดและการขาย (Marketing and Sales) และการบริการ (Services)

1.2 กิจกรรมสนับสนุนเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้กิจกรรมหลักสามารถดำเนินไปได้ ประกอบด้วย การจัดการหาและการจัดซื้อวัตถุดิบ (Procurement) การพัฒนาเทคโนโลยีและวิจัยสินค้า (Technology Development) การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Management) และการพัฒนาอื่น ๆ (Firm Infrastructure)

2. กระบวนการแปรรูปกาแฟตามวงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ การผลิตสารกาแฟ 2 วิธีด้วยกันคือกระบวนการแปรรูปแบบแห้ง (Dry Processing) หรือที่เรียกว่า "การสีแห้ง" และการแปรรูปแบบเปียก (Wet Processing) หรือที่เรียกว่า "การสีเปียก" กระบวนการแปรรูปแบบเปียกหรือสีเปียกจะคำนึงถึงคุณภาพผลิตภัณฑ์ในระดับสูงแต่ กระบวนการแบบแห้งจะให้รสสัมผัสกาแฟที่กลมกล่อมการผลิตแบบแห้ง (Dry Processing)

อนุรักษ เหล่าเขตรกิจ (2555, น.1) ศึกษาห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ของผลผลิตอ้อย ในจังหวัดอุทัยธานี จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ (1) ศึกษาลักษณะทั่วไปในการผลิตภายใต้โครงการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับอ้อย โรงงาน (2) ศึกษาความเชื่อมโยงของห่วงโซ่คุณค่าระหว่างเกษตรกรและผู้รวบรวมผลผลิตอ้อยในจังหวัดอุทัยธานี (3) ศึกษาความเชื่อมโยงของชาวไร่อ้อยกับผู้ประกอบการและบริษัทที่ทำนิติกรรมในการผลิตอ้อย (4) ศึกษาปัญหาและ อุปสรรคที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่คุณค่าของอ้อยในการวิจัยครั้งนี้ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกร ผู้ทำการผลิตอ้อย โรงงานในจังหวัดอุทัยธานีปีการเพาะปลูก 2554/2555 จำนวนทั้งหมด 210 ราย ซึ่งประชากรทั้งหมดที่ทำการผลิตในการวิเคราะห์ได้แบ่งกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มตัวแทนผู้รวบรวม และผู้ประกอบการ และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษา และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ภาพรวมเชิงพรรณนา พบว่า การดำเนินงานของตัวแทนหรือผู้รวบรวมต่อผู้ประกอบการเป็นในรูปแบบของการประสานงานในการส่งผลผลิต อ้อยไปยังผู้ประกอบการ เพื่อดำเนินการต่อในการแปรรูปให้ได้ตามมาตรฐานตามความต้องการโดยการเคลื่อนย้าย ผลผลิตอ้อย ทางผู้ประกอบการจะเป็นผู้รับผิดชอบในค่าใช้จ่ายทั้งหมด เช่น การติดต่อรับซื้อผลผลิต การทำสัญญา ซื้อขายล่วงหน้าและการเคลื่อนย้ายผลผลิตอ้อยที่เกษตรกรได้ส่งมาที่ตัวแทนหรือผู้รวบรวม เพื่อรวบรวมก่อนการ กระจายผลผลิต (Distribution centers) ไปสู่ผู้ประกอบการ จากข้อสังเกตของการกระจายผลผลิตในห่วงโซ่อุปทาน

ในหน่วยของความเชื่อมโยงของตัวแทนหรือผู้รวบรวมและผู้ประกอบการในลักษณะแบบ Pull กล่าวคือ จะมีการแจ้งปริมาณความต้องการอ้อยให้กับผู้ประกอบการเพื่อใช้ในการวางแผนการรับซื้อโดยจะมีการเข้าไปสำรวจข้อมูลคาดการณ์ผลผลิตจากทางตัวแทนหรือผู้รวบรวม เพื่อใช้ในการกระจายการรับซื้อผลผลิตจากที่อื่นในประเทศไทยให้ได้ตามความต้องการของผู้บริโภค ดังนั้นผู้ประกอบการแต่ละรายจะมีการจัดการผลผลิตอ้อยที่รับซื้อมาโดยการทำผลผลิตอ้อยมีมูลค่าสูงขึ้นจากการเพิ่มปริมาณการผลิตทำให้โดยจะไม่มีสินค้าตกค้างที่ผู้ประกอบการหรือถ้าหากมีก็อาจจะมาจากสาเหตุของความเสียหายระหว่างการจัดการ ทั้งนี้ผู้ประกอบการจะนำไปขายให้กับในราคาที่ได้จะเป็นราคาสูงขึ้น ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่อุปทานของผลผลิตอ้อย คือ ประเด็นของผลผลิตอ้อยในปริมาณที่ลดลงและต้นทุนในการผลิตหรือการจัดส่งสูงขึ้น เนื่องจากราคาน้ำมันที่สูงขึ้นส่งผลให้ปัจจัยการผลิตมีราคาสูงขึ้นถึงแม้ว่าราคาที่ขายได้จะสูงก็ตาม

วันชัย ลีลาทวิวงศ์ (2551, น.311) ได้ศึกษา การเพิ่มคุณค่าในโซ่คุณค่า (Value chain) ของอุตสาหกรรมอ้อยและเครื่องประดับ กรณีศึกษา : วิสาหกิจชุมชนพลอยไพลินนิลเมืองกาญจน์มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา และวิเคราะห์โซ่คุณค่าของอุตสาหกรรมอ้อยและเครื่องประดับ และทำการเพิ่มคุณค่า (Value-added) เข้าไปในโซ่คุณค่า โดยเริ่มจากการเก็บข้อมูลขั้นตอน และกระบวนการผลิตในวิสาหกิจชุมชนตัวอย่าง แล้วนำมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของโซ่คุณค่าแล้วจึงทำการปรับปรุงโซ่คุณค่าด้วยการเพิ่มคุณค่าด้วยแนวคิดเทคนิคทางวิศวกรรมอุตสาหกรรม (Industrial engineering techniques) ได้แก่ การวิเคราะห์กระบวนการผลิต การจัดการห่วงโซ่อุปทาน เทคนิค ECRS (Eliminate Combine Rearrange Simplify : ECRS) เป็นต้น จากการศึกษาพบว่าสามารถเพิ่มคุณค่าได้ โดยการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการผลิตจากการหล่อ (Casting) แล้วจึงนำนิลมาฝัง (Setting) เป็นกระบวนการหล่อพร้อมฝังนิล (Spinel in Wax Casting) เข้าไปที่เครื่องประดับ โดยทำการรวมกระบวนการเป็นกระบวนการเดียวกัน (Combine : C) และจัดลำดับกระบวนการใหม่ (Rearrange : R) ให้ง่ายขึ้น (Simplify) ซึ่งสามารถเพิ่มคุณค่าในกระบวนการหล่อจาก 44.65% เป็น 50.32% หรือเพิ่มขึ้นถึง 5.67%

ชัตติยะ อ่วมจันทร์ (2553, น.1) ได้ศึกษาและกำหนดกลยุทธ์บริหารห่วงโซ่คุณค่าของบริษัทน้ำตาล ABC จำกัด เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุที่ทำให้การผลิตน้ำตาลไม่ได้มาตรฐาน และนำเสนอกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหา โดยการศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากฝ่ายประกันคุณภาพของโรงงานน้ำตาล ABC และเก็บข้อมูลแบบปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารจำนวน 2 ท่านและใช้กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ปัจจัยภายในด้วยห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) แผนผังสาเหตุและผล (Cause and Effect Diagram) SWOT Analysis TOWS Matrix) และการวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์จากการศึกษา พบว่าโรงงานประสบปัญหาผลิตน้ำตาลไม่ได้มาตรฐานมีเม็दनน้ำตาลสีเหลืองปนกับน้ำตาลเม็ตตีส่งผลให้ไม่สามารถส่งมอบน้ำตาลให้ลูกค้าตามกำหนดเวลาและส่งผลให้การขยายตลาดเพื่อขายน้ำตาลคุณภาพดีและราคาที่สูงขึ้นทำได้ยาก จากปัญหาดังกล่าวโรงงานต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายนำมา Reprocess และสูญเสียรายได้เป็นจำนวนมากจากวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ จึงได้แนวทางการแก้ไขด้วยกลยุทธ์การเจริญเติบโต (Growth Strategy) แบบพัฒนาสินค้า (Product Development) โดยปรับปรุงเครื่องจักรที่ไม่มีประสิทธิภาพให้ดีขึ้นจะส่งผลให้

การผลิตสินค้ามีคุณภาพดีได้ตามมาตรฐาน ทำให้การตลาดขายน้ำตาลคุณภาพดีให้กับลูกค้าและสามารถขยายตลาดได้มากขึ้นทำให้องค์กรมีการเติบโตมากขึ้น

จากการศึกษาของวันชัย ลีลากวีวงศ์ และชัตติยะ อ่วมจันทร์ มีข้อค้นพบที่สำคัญคือ การรวมกระบวนการเป็นกระบวนการเดียวกัน (Combine : C) และจัดลำดับกระบวนการใหม่ (Rearrange : R) ตามหลักการเทคนิค ECRS รวมทั้งการปรับปรุงเครื่องจักรที่ไม่มีประสิทธิภาพให้ดีขึ้นจะส่งให้การผลิตสินค้ามีคุณภาพดีได้ตามมาตรฐาน ทำให้มีสินค้าคุณภาพดีให้กับลูกค้าและสามารถขยายตลาดได้มากขึ้นทำให้องค์กรมีการเติบโตมากขึ้นนั่นเอง

วีระพงษ์ ธัม (2556, ออนไลน์) Business Ecosystem หากกล่าวถึงห่วงโซ่อาหาร วงจรของสิ่งมีชีวิตในสภาพแวดล้อมหนึ่ง ซึ่งมีองค์ประกอบหลากหลายและทำหน้าที่แตกต่างกัน เช่น ผู้ผลิตสามารถผลิตอาหารขึ้นมาได้เอง พืชที่สังเคราะห์แสงมีผู้บริโภคหลาย ๆ ลำดับชั้น รูปแบบของสิ่งมีชีวิตก็จะแตกต่างกันไปในแต่ละสภาพแวดล้อม เรียกได้ว่าระบบนิเวศทางธรรมชาติคือวงจรความเป็นความตาย และสมดุลการอยู่ร่วมกันของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลในสภาพแวดล้อมหนึ่ง ๆ ในวงการธุรกิจตั้งแต่ปี 1990 เริ่มมีการศึกษาระบบนิเวศทางธุรกิจโดย “เจมส์ มัวร์” โพรเฟสเซอร์ของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เรื่องการเชื่อมโยงกันของห่วงโซ่ทางคุณค่า (Value Chain) ของธุรกิจแต่ละหน่วยในระบบนิเวศธุรกิจนั้นๆ ที่มีรูปแบบจำลองและคล้ายคลึงกับระบบนิเวศธรรมชาติมาก มีการศึกษาวิจัยพบว่าโดยมากมักจะพยายามแต่เพียงการเพิ่มประสิทธิภาพให้สินค้าและบริการสามารถตอบสนองลูกค้าได้ดียิ่ง ๆ ขึ้น ในขณะที่ธุรกิจกลับไม่ประสบความสำเร็จในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมภายนอก การมองภาพใหญ่ที่ผิดพลาดทำให้เกิดความล้มเหลวในการจัดการ เราจะเห็นภาพธุรกิจดี ๆ จำนวนมากที่ไม่ได้ปรับปรุงตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ และล้มหายตายจากไป บริษัทเหล่านี้ไม่ได้ขาดความสามารถในการแข่งขัน ไม่ได้หยุดนิ่งในการพัฒนาตัวเอง แต่ด้วยสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ บริษัทที่มีคุณลักษณะเหมาะสมเท่านั้นที่จะอยู่รอดและเติบโตได้ดี ผมขอเล่าประวัติศาสตร์วิวัฒนาการสิ่งมีชีวิตให้เห็นว่าในอดีตสิ่งมีชีวิตที่มีขนาดใหญ่อย่างไดโนเสาร์ครองโลกมาเป็นเวลาหลายร้อยล้านปีก่อนสภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนและเกื้อหนุนให้สิ่งมีชีวิตขนาดเล็กลงใช้ทรัพยากรอาหารเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ทั้งยังมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ พุ่มพริก ดูแลลูกอ่อน อย่างสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขึ้นมาแทนที่แสดงให้เห็นว่า “ขนาด” และ “ความสามารถในการฆ่า” ไม่ใช่สิ่งที่เป็นส่วนสำคัญในมุมธุรกิจแล้ว ยกตัวอย่างเช่นบริษัทอย่าง 3M ชื่อเต็มคือ Minnesota and Mining and Manufacturing Company ที่เดิมทำธุรกิจเกี่ยวข้องกับการผลิตเหมือง แต่สามารถผันตัวเองเข้าสู่ธุรกิจใหม่ ๆ ได้ต่อเนื่องจาก “รากฐานเดิม” ด้วยผู้บริหารและทีมวิจัยที่ยอดเยี่ยมผลิตผลอย่าง Scotch Tape, Post-It ก็เป็นผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับภาพรวมของระบบนิเวศใหม่มาก นั่นคือ การเจริญเติบโตของวงการธุรกิจ และการจัดการเอกสารในประเทศสหรัฐ ช่วยให้บริษัทที่มีกายภาพเหมาะสมกับระบบนิเวศนี้เติบโตจากบริษัทเล็กๆ ในมินเนโซตาเป็นบริษัทชั้นนำใน S&P500 ในมุมกลับกันระบบนิเวศทางธุรกิจหรือ Business Ecosystem ดี ๆ ที่มีอยู่ก็เอื้อให้เกิดบริษัทใหม่ ๆ จำนวนมากได้เช่นกันที่เห็นเด่นชัดคือ Silicon Valley ซึ่งเป็นระบบนิเวศที่พุ่มพริกเลี้ยงดูตัวอ่อนให้กับบริษัทไอทียักษ์ใหญ่ เช่น Apple, Google, eBay, Nvidia, Adobe, Yahoo! ผลักดันให้อุตสาหกรรม Information Technology เป็นอุตสาหกรรมสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจของอเมริกา ในทางทฤษฎีถ้าจะมององค์ประกอบของระบบนิเวศทางธุรกิจดี ๆ มักจะประกอบด้วย

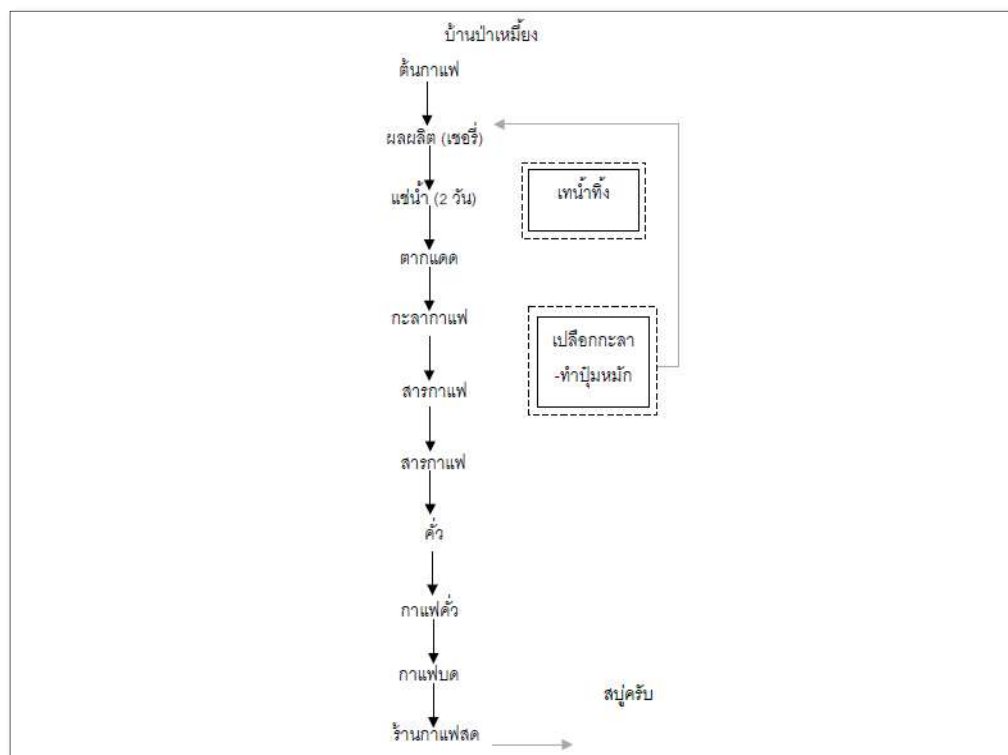
1. ความหลากหลายที่เกี่ยวพันกัน
2. ความซับซ้อนที่ช่วยให้การขาดองค์ประกอบหนึ่งไม่ทำให้ส่วนที่เหลือมีปัญหา
3. ความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรที่เกี่ยวพันระบบนิเวศนั้น ๆ
4. การแข่งขันที่ช่วยพัฒนาวิวัฒนาการของธุรกิจ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) รวมทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) และมีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling technique) โดยประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือเกษตรกรผู้ปลูกปลูกกาแฟในพื้นที่หมู่บ้านป่าเหมี้ยงทุกราบ จำนวน 120 ครัวเรือน

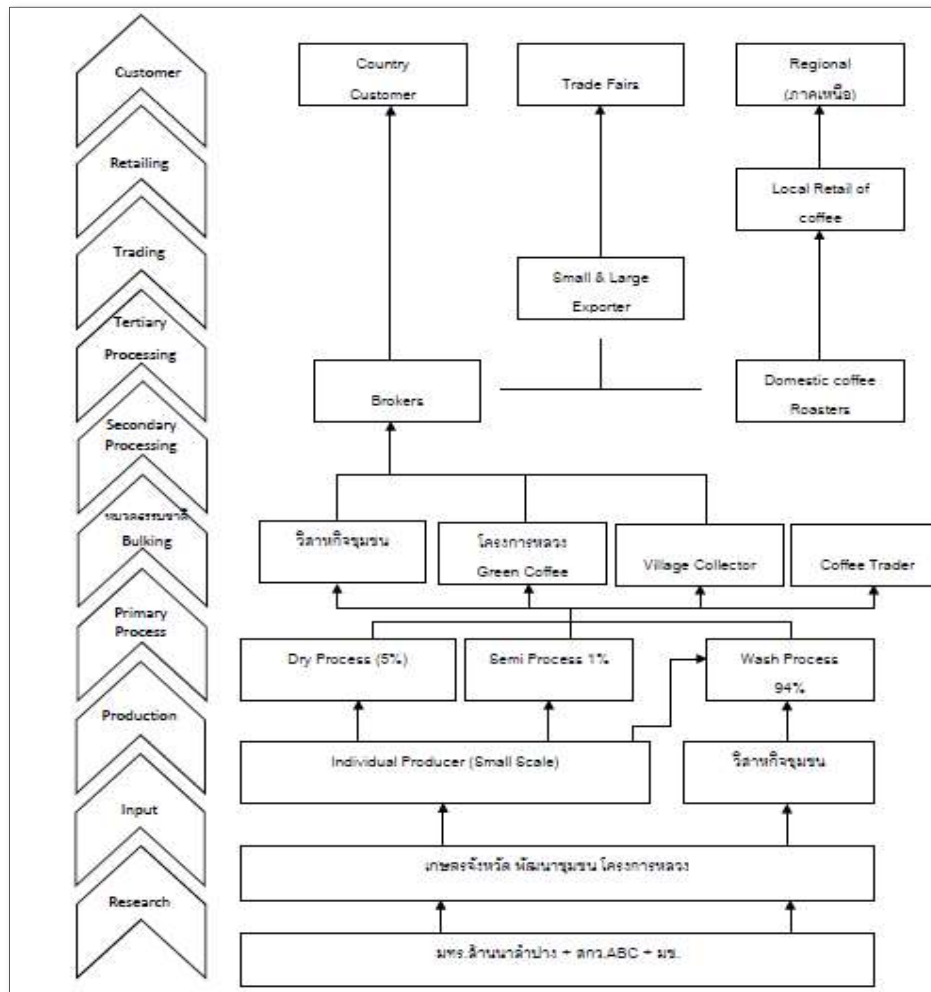
ผลการวิจัย

สืบเนื่องจากวัตถุประสงค์ที่มีความเชื่อมโยงกับผลการวิจัยที่ได้ศึกษาสามารถแสดงผลการวิจัยที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ดังนี้

ภาพ 1 กระบวนการบริหารจัดการผลผลิตกาแฟบ้านป่าเหมี้ยง
ที่มา: จากสัมภาษณ์ชุมชนบ้านป่าเหมี้ยง เดือนพฤษภาคม 2560

จากภาพกระบวนการผลิตกาแฟบ้านป่าเหมี้ยงเป็นระบบที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมมีการนำเศษเหลือจากการแปรรูปมาก่อให้เกิดประโยชน์เป็นที่มาของแนวทางการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าด้าน Ecosystem ที่จะนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์กาแฟของชุมชนภายหลังการเปรียบเทียบกระบวนการของแต่ละพื้นที่ที่มีการปลูกกาแฟรวมทั้งพัฒนาความยั่งยืนในการปลูกกาแฟแก่เกษตรกรในพื้นที่บ้านป่าเหมี้ยงซึ่งเมื่อชุมชนเข้มแข็งย่อมยังผลต่อรายได้และเศรษฐกิจในพื้นที่ที่มีความเข้มแข็ง ไม่เพียงแต่การมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการศึกษาและพัฒนากระบวนการนิเวศของห่วงโซ่คุณค่าการผลิตกาแฟภายใต้โครงการได้มีการวิธีถ่ายโอนมูลค่า (Value or benefit transfer) นำไปสู่ห่วงโซ่คุณค่าของกาแฟบ้านป่าเหมี้ยงดังนี้

ภาพที่ 2 การวิเคราะห์กระบวนการห่วงโซ่คุณค่ากาแฟบ้านป่าเหมี้ยง

ที่มา: จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลของคณะวิจัย (เมษายน 2561)

จากภาพสามารถอธิบายได้ว่าเริ่มต้นจากการวิจัยในพื้นที่ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน ประกอบด้วย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาลำปาง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยเชิงพื้นที่ (สกว.ABC) และ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และหน่วยงานภาคีในการสนับสนุนการฝึกอบรมและการพัฒนาคือสำนักงานเกษตร จังหวัดสำนักงานพัฒนาชุมชนและโครงการหลวงเป็นทรัพยากรภายนอกที่ใส่เข้าไปในชุมชนโดยกระบวนการวิจัย เมื่อเกิดการผลิตขึ้นในชุมชนมีการผลิตในรูปแบบการผลิตขนาดย่อมตามครัวเรือนและมีการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กาแฟป่าเหมี้ยง จำนวน 1 กลุ่มในกระบวนการมีการผลิต 3 แบบ คือแบบแห้ง (Dry process) มีการใช้กระบวนการ ร้อยละ 5 ของเกษตรกร แบบเปียก (Wash process) ร้อยละ 94 และแบบครึ่งแห้งครึ่งเปียก (Semi process) ร้อยละ 1 จากนั้นมีการนำส่งไปยังผู้รับซื้อซึ่งประกอบด้วยวิสาหกิจชุมชนกาแฟป่าเหมี้ยงเป็นผู้รับซื้อในชุมชน โครงการหลวงผู้รวบรวมในหมู่บ้านและผู้รับซื้ออื่น ๆ ทั้งหมดนี้ได้ถูกหมุนเวียนเป็นกาแฟภายในประเทศกระจายตัว ไปยังผู้ประกอบการรายย่อยและร้านกาแฟในท้องถิ่นโดยสามารถแบ่งกลุ่มลูกค้าอยู่ในงานแสดงสินค้าในภาคเหนือ และในระดับประเทศ

การเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลรวมทั้งทางด้านสถิติ ที่เกี่ยวกับการผลิต การบริโภคการตลาด ตามห่วงโซ่คุณค่ากาแฟ บ้านป่าเหมี้ยง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง พบว่า

ต้นน้ำ

จำนวนครัวเรือนที่ปลูกกาแฟในหมู่บ้านป่าเหมี้ยง จำนวน 120 ครัวเรือน มีพื้นที่ปลูกประมาณ 1,500 ไร่ โดยส่วนมากเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลโดยแบ่งการปลูกผลิตผลทางการเกษตรเป็น 1) อโวคาโด ในสัดส่วนน้อย 2) เหมี้ยง ปลูกปะปนกับกาแฟในจำนวนที่น้อยกว่ากาแฟ และ 3) กาแฟ มีการปลูกมากที่สุดในพื้นที่ ประกอบด้วยพันธุ์ อาราบิก้า, อาราบิก้า คาร์ติกา, Yellow Catimor โดยเงินทุนในการลงทุนด้านการเกษตรมีแหล่งทุน จากธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ธนาคารออมสิน และทุนส่วนตัว เวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิต คือเวลาเช้า การใช้ปุ๋ยกับกาแฟ กลุ่มเกษตรกรกรเกินร้อยละ 90 ใช้ปุ๋ย เคมี อินทรีย์ ไม่มีสูตรแน่นอน และร้อยละ 10 ไม่ใช้ปุ๋ยแต่ใช้สารประเภท น้ำหมัก โดยหมักเอง

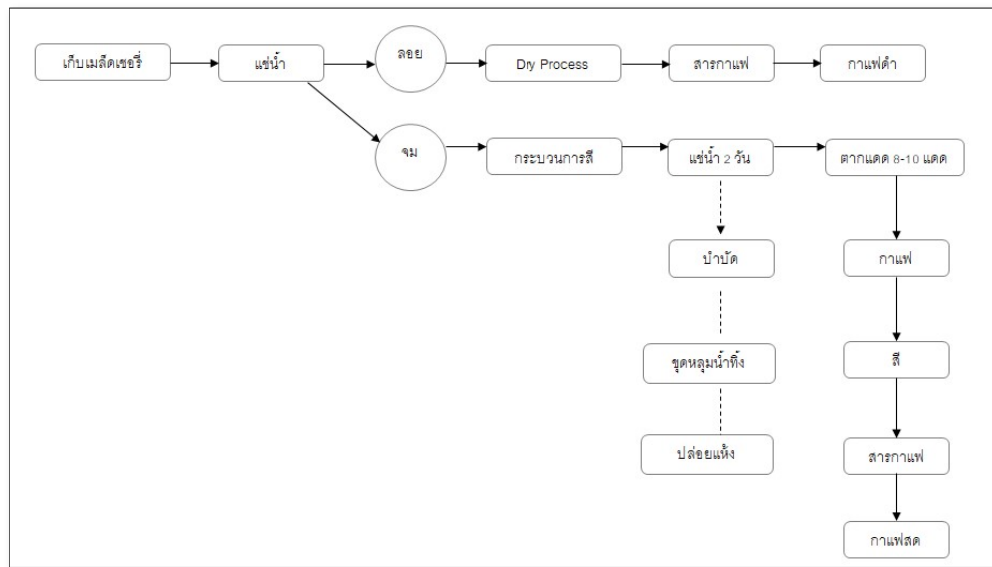
ปัญหาของต้นน้ำ

ปัญหาที่สำคัญของต้นน้ำ คือ ผลผลิตตกต่ำเนื่องจากมอดกาแฟเจาะตั้งแต่เมล็ดดิบ และแพร่กระจายออกไป รวมถึงเพลี้ยดำ และด้วงแดง ที่มาเจาะลำต้นกาแฟ และปัญหาอีกประการคือพันธุ์กาแฟไม่เหมาะสมกับพื้นที่

กลางน้ำ

ผลผลิตที่จำหน่ายจากชุมชนสู่ท้องตลาดคือ 1) รูปแบบเชอรี กิโลกรัมละ 20-25 บาท ประมาณการ ที่จำหน่ายรูปแบบดังกล่าวร้อยละ 90 2) รูปแบบกะลา กิโลกรัมละ 120 บาท กำลังการผลิตประมาณ 100-200 กิโลกรัม ต่อวัน ประมาณการที่จำหน่ายในรูปแบบดังกล่าวร้อยละ 10 3) ร้านกาแฟสดในพื้นที่บ้านป่าเหมี้ยง มีจำนวน 1 ร้าน และ 4) ยอดเหมี้ยงจะนำมาทำเป็นชา และใบเหมี้ยงจะนำมาทำเป็นหมอนใบชา

กระบวนการในการจัดการกลางน้ำ ประกอบด้วย

ภาพที่ 3 กระบวนการตั้งแต่เก็บเมล็ดเชอร์รี่ถึงสารกาแฟ

เพื่อเป็นแนวทางนำไปสู่การศึกษาและพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ

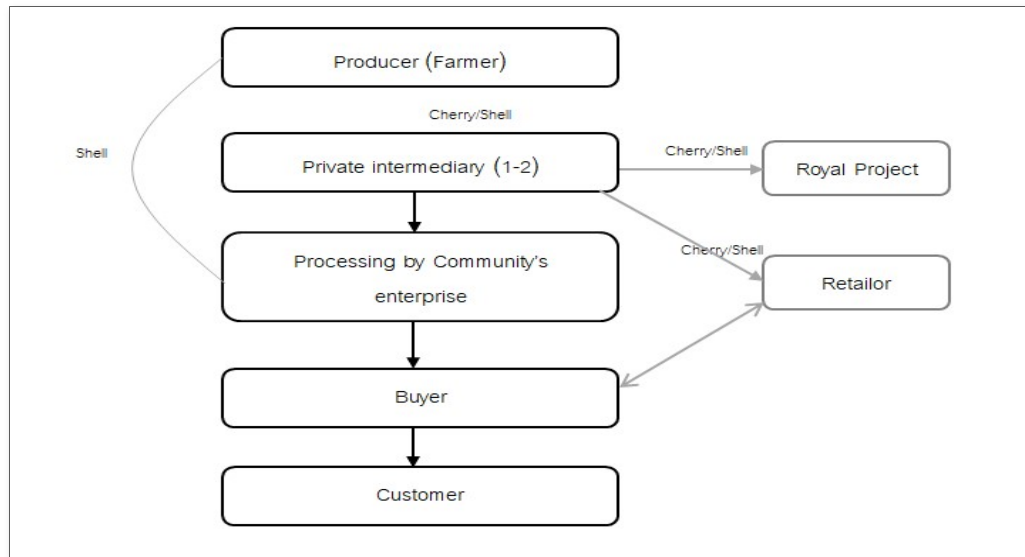
ที่มา: จากสัมภาษณ์ชุมชนบ้านป่าเหมี้ยง เดือนพฤษภาคม 2560

ปลายน้ำ

การจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าจากบ้านป่าเหมี้ยง ประกอบด้วย 1) แหล่งรับซื้อภายในหมู่บ้าน จำนวน 1-2 ราย (พ่อค้าคนกลาง) 2) โครงการหลวง เกษตรเป็นลูกสมาชิกของโครงการหลวง 3) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในชุมชน มีการรวมกลุ่ม 12 ราย เพื่อจำหน่ายผลผลิตในรูปของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

นอกจากนั้นก็มีการจำหน่ายผ่านโฮมสเตย์ประจำหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มแบบธรรมชาติจากผู้ประกอบการในชุมชน จำนวน 12 หลัง สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้จำนวน 80 คน ทั้งนี้ได้มีการบริหารจัดการกลุ่มภายใต้กติกาเดียวกัน คือ คิดค่าบริการในอัตราเดียวกัน 450 บาท ต่อ 1 คน ต่อ 1 คืน รวมทั้งมีการหักกำไรเข้ากลุ่มสำหรับเป็นงบในการบริหารจัดการกลุ่ม

ดังนั้น จากการศึกษาพบว่าห่วงโซ่หลักของกาแฟบ้านป่าเหมี้ยง สามารถแสดงดังภาพที่ 4

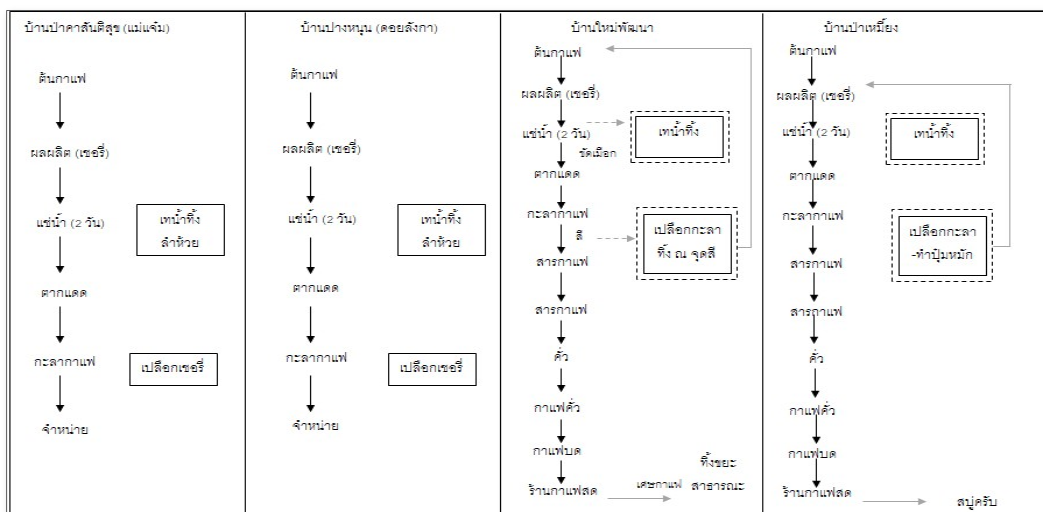

ภาพที่ 4 ห่วงโซ่หลักของกาแฟบ้านป่าเหมี้ยง (Mainstream of coffee chain)

ที่มา: จากสัมภาษณ์ชุมชนบ้านป่าเหมี้ยง เดือนพฤษภาคม 2560

จากกระบวนการข้างต้นอธิบายว่า เกษตร หรือผู้ผลิตจำหน่ายผลผลิตในรูปแบบเชอรี่ (ผลสด) และรูปแบบกะลากาแฟให้กับผู้รวบรวมในหมู่บ้านที่ปัจจุบันมีจำนวน 1-2 ราย จำหน่ายไปยังโครงการหลวง และผู้รับซื้อรายย่อย ภายในหมู่บ้านมีวิสาหกิจชุมชนแปรรูปกาแฟ ที่รับซื้อจากเกษตรกรในรูปแบบกะลากาแฟ เท่านั้น จากนั้นวิสาหกิจชุมชนจำหน่ายกะลากาแฟและแปรรูปกาแฟไปยังผู้ซื้อและบริโภคต่อไป

เมื่อคณะวิจัยสามารถมองภาพรวมของทั้งห่วงโซ่คุณค่าของกาแฟบ้านป่าเหมี้ยงที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งผู้วิจัยและชุมชนแล้ว จึงนำไปสู่ผลผลิตของวัตถุประสงค์ข้อที่ 2. คือ ระบบการบริหารการจัดการกาแฟกับป่าชุมชนในรูปแบบ Ecosystem โดยได้มีการศึกษาเชิงพื้นที่ตามเส้นทางของห่วงโซ่คุณค่าของกาแฟจากผลผลิตวัตถุประสงค์ข้อที่ 1. สามารถแสดงได้ ในส่วนของรูปแบบระบบนิเวศ (Ecosystem) ของกาแฟบ้านป่าเหมี้ยง เปรียบเทียบกับข้อมูลด้านกระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับการกระบวนการผลิตกาแฟของบ้านแม่แจ่ม (ชุมชนป่าคาสันติสุข) บ้านใหม่พัฒนา และดอยลังกา สามารถแสดงได้ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 5 กระบวนการเกี่ยวกับระบบนิเวศและกระบวนการผลิตกาแฟ

ที่มา: จากการลงพื้นที่ด้วยวิธีการประชุมกลุ่มและสัมภาษณ์รายบุคคลกลุ่มผู้ปลูกและผู้ขายแต่ละกระบวนการในห่วงโซ่อุปทานของชุมชน (กนกวรรณ เวชกามา และคงศักดิ์ ดุ้ยสีบ 10-12 ตุลาคม 2560)

จากภาพกระบวนการผลิตกาแฟบ้านป่าเหมี้ยงเป็นระบบที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมมีการนำเศษเหลือจากการแปรรูปมาก่อให้เกิดประโยชน์เป็นที่มาของแนวทางการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าด้าน Ecosystem ที่จะนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์กาแฟของชุมชน

ภายหลังการเปรียบเทียบกระบวนการของแต่ละพื้นที่ที่มีการปลูกกาแฟ รวมทั้งพัฒนาสู่ความยั่งยืนในการปลูกกาแฟแก่เกษตรกรในพื้นที่บ้านป่าเหมี้ยงซึ่งเมื่อชุมชนเข้มแข็งย่อมยังผลต่อรายได้ และเศรษฐกิจในพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งต่อไป และหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อจะแปรรูปเป็นเมล็ดกาแฟ จากกระบวนการดังกล่าวได้สิ่งที้ออกมาจากการบวนการหมักแช่ คือ เปลือกกาแฟ ทั้งจากการแช่น้ำ และการสีเหล่านี้เกิดของเสียจากการบวนการ ของเสียเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการของการทำสารชีวภัณฑ์จากเปลือกและกากกาแฟเพื่อกลับคืนสู่ต้นกาแฟและพืชในชุมชนในลักษณะปุ๋ยและสารบำรุงดินรวมถึงสารที่ใช้กำจัดมอดและแมลงต่าง ๆ ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่จากผลิตผลจากธรรมชาติที่สามารถดำรงอยู่ได้ร่วมกับกระบวนการผลิตกาแฟในบ้านป่าเหมี้ยง ได้แก่ แมคคาเดเมีย (Macadamia) อะโวคาโด (Avocado) มะนาว (Lemon) กล้วย (Banana) เสาวรส (Passion fruit) ต้นไม้ที่เติบโตได้ (Timber) ผักกูด (ทั้งที่รับประทานได้และรับประทานไม่ได้) เหมี้ยง สัตว์ป่า อาทิ เลียงผา หมึกควาย เสือ และปลาปุง (ปลาที่อาศัยอยู่ในระบบนิเวศที่สมบูรณ์ ปกติพบในกลุ่มน้ำน่าน)

รูปแบบการจัดการธุรกิจกาแฟกับป่าชุมชน (Ecosystem) ที่มีการสรุปจากการศึกษาเชิงพื้นที่เป็น
 โครงข่ายความเข้าใจระหว่างชุมชนและนักวิจัยแสดงออกเป็นภาพดังนี้

ภาพที่ 6 ระบบนิเวศป่าเหมี้ยง

ที่มา: จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลของคณะวิจัย (เมษายน 2561)

ที่กล่าวมาข้างต้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเชื่อมโยงกับกระบวนการที่ทำให้เกิดสารกาแฟของ
 บ้านป่าเหมี้ยงที่มีทั้งกระบวนการแบบเปียก (Wash process) และแบบแห้ง (Dry process) เกิดขึ้นใน
 กระบวนการที่ส่งผลต่อคุณภาพกาแฟรวมถึงเป็นกระบวนการที่มีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน
 เนื่องจากกระบวนการแบบเปียก (Wash process) คือการขจัดเนื้อกาแฟออกจากเมล็ดก่อนที่จะนำไปตาก
 แห้งวิธีนี้จะทำให้การแปรรูปมีค่ามากกว่าวิธีอื่น ๆ เพื่อย่อยเนื้อที่เหลืออยู่โดยรอบเมล็ดเชอร์รี่ที่สีแล้วที่เต็มไปด้วย
 ด้วยเพกทิน (Pectin) ตามที่ (ฮอฟแมน, เจมส์, 2559) ได้กล่าวไว้ และเพกทินนี้คณะวิจัยได้สำรวจพื้นที่บริเวณ
 ที่มีการเทน้ำทิ้งภายหลังจากกระบวนการแบบเปียก (Wash process) พบว่าต้นไม้ทั้งพืชที่บริโภคได้และบริโภคไม่ได้
 สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ดี

จากการศึกษาเรื่อง การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่ากาแฟของเกษตรกรรายย่อยในภาคเหนือตอนบน
 กรณีศึกษา บ้านป่าเหมี้ยง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง มีประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายผลดังนี้

1. ห่วงโซ่คุณค่าของการปลูกและผลิตกาแฟบ้านป่าเหมี้ยง มีกระบวนการในการบริหารจัดการตั้งแต่
 ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีผลผลิตในรูปแบบเชอร์รี่ มีจำนวนร้อยละ 90 และผลผลิต
 ในรูปแบบกะลา มีจำนวนร้อยละ 10 โดยจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลางเป็นหลัก และจำหน่ายผ่าน
 โครงการหลวง ซึ่งเกษตรกรต้องเป็นลูกสมาชิกของโครงการ นอกจากนั้นยังได้มีการรวมกลุ่มสมาชิกในรูปแบบ
 ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากกาแฟ เพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามา

ภายในชุมชน รวมทั้งจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักในกลุ่มสมาชิกโฮมสเตย์ที่ให้บริการในหมู่บ้าน ซึ่งจากการรวมกลุ่มในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน จะเพิ่มอำนาจการต่อรองสำหรับการจำหน่ายผลผลิตกาแฟของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อนุรักษ์ เหล่าเขตรกิจ (2555) ที่ว่ากลุ่มเกษตรกรและกลุ่มตัวแทนผู้รวบรวมจะมีการแจ้งปริมาณความต้องการอ้อยให้กับผู้ประกอบการเพื่อใช้ในการวางแผนการรับซื้อ โดยจะมีการเข้าไปสำรวจข้อมูลตลาดการผลผลิตจากทางตัวแทนหรือผู้รวบรวม เพื่อใช้ในการกระจายการรับซื้อผลผลิต สำหรับกระบวนการหั่นโซ่คุณค่ากาแฟบ้านป่าเหมี้ยง มีการผลิต 3 แบบ คือ แบบเปียก แบบแห้ง และแบบครึ่งแห้งครึ่งเปียก ตามลำดับนั้น จะเห็นได้ว่า กระบวนการผลิตแบบเปียก (Wash process) มีจำนวนมากที่สุด สอดคล้องกับการศึกษาของวันชัย ลีลากรวิงส์ (2551, น.311) คือ การรวมกระบวนการเป็นกระบวนการเดียวกัน (Combine : C) และจัดลำดับกระบวนการใหม่ (Rearrange : R) ตามหลักการเทคนิค ECRS รวมทั้งการปรับปรุงเครื่องจักรที่ไม่มีประสิทธิภาพให้ดีขึ้นจะส่งผลให้การผลิตสินค้ามีคุณภาพดีได้ตามมาตรฐาน ทำให้มีสินค้าคุณภาพดีให้กับลูกค้าและสามารถขยายตลาดได้มากขึ้นทำให้องค์กรมีการเติบโตมากขึ้นนั่นเอง

2. ระบบการบริหารจัดการกาแฟกับป่าชุมชนในรูปแบบ Ecosystem มีรูปแบบการจัดการธุรกิจกาแฟบ้านป่าเหมี้ยงกับป่าชุมชน (Ecosystem) ที่ผลิตจากต้นไม้และบริการต่าง ๆ ที่เกิดจากการผลิตกาแฟทำให้เกิดระบบนิเวศที่ดี มีผลไม้ เช่น กล้วย อะโวคาโด มะม่วง ฯลฯ พืชตระกูลถั่ว เช่น แมคคาเดเมีย สัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ร่วมกัน และมีการบริหารจัดการป่าโดยชุมชนและกฎธรรมชาติทำให้เกิดการพัฒนากระบวนการผลิตกาแฟจากสิ่งที่ธรรมชาติมีอยู่ ประโยชน์ที่เกิดจากการอนุรักษ์และรักษาต้นไม้ ดิน และ น้ำ เป็นสิ่งที่ทุกคนในชุมชนตระหนักซึ่งแสดงออกถึงกฎระเบียบของหมู่บ้านและกระบวนการผลิตกาแฟที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมชุมชนสามารถใช้น้ำได้ดินได้ ตามที่ Allen, (2004, p.395) กล่าวว่า เราใช้น้ำจากใต้ดินก็ควรคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับดินโดยกระบวนการผลิตที่ให้ประโยชน์แก่ดินด้วยเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Idol, (2011, pp.209-270) ที่กล่าวว่าระบบนิเวศจากการทำการเกษตรขนาดเล็กและขนาดย่อมหรือแม้แต่การทำเกษตรในป่ามักจะคืนกำไรและผลประโยชน์สู่สังคมที่กว้างกว่า ซึ่งสิ่งที่จะรับประกันผลประโยชน์ที่ยั่งยืนนี้คือสิ่งที่เกิดขึ้นรายรอบต้นกาแฟและสวนกาแฟในพื้นที่นั้น ๆ และปัจจุบันอุตสาหกรรมกาแฟได้ก้าวเข้าสู่ทศวรรษแล้ว การคิดต้นทุนก็ควรอย่างยิ่งที่ต้องบวกเพิ่มในส่วนของต้นทุนทางสิ่งแวดล้อม เช่น ประเทศบราซิล เวียดนาม ที่มีกระบวนการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและการรักษาระบบนิเวศควบคู่กันกับการปลูกกาแฟซึ่งตรงกับความต้องการความปลอดภัยที่เป็นความต้องการพื้นฐานของผู้บริโภค ซึ่งจะส่งผลต่อความต้องการกาแฟที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นในตลาดกาแฟอย่างแน่นอน

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาห่วงโซ่คุณค่ากาแฟของเกษตรกรรายย่อยในภาคเหนือตอนบน กรณีศึกษา บ้านป่าเหมี้ยง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง ทำให้ทราบถึงกระบวนการในการบริหารจัดการตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนั้นยังมีระบบการบริหารจัดการกาแฟกับป่าชุมชนในรูปแบบ Ecosystem มีรูปแบบการจัดการธุรกิจกาแฟบ้านป่าเหมี้ยงกับป่าชุมชน (Ecosystem) ที่ผลผลิตจากต้นไม้ และบริการต่าง ๆ ที่เกิดจากการผลิตกาแฟทำให้เกิดระบบนิเวศที่ดี มีการบริหารจัดการป่าโดยชุมชนและ ภูมิธรรมชาติทำให้เกิดการพัฒนากระบวนการผลิตกาแฟจากสิ่งที่ธรรมชาติมีอยู่ ประโยชน์ที่เกิดจากการ อนุรักษ์และรักษาต้นไม้ ดิน และ น้ำ เป็นสิ่งที่ทุกคนในชุมชนตระหนัก ดังนั้นจึงมีข้อเสนอให้ภาครัฐ ได้นำต้นแบบรูปแบบกระบวนการจัดการธุรกิจกาแฟบ้านป่าเหมี้ยงกับป่าชุมชน ไปใช้กับพื้นที่อื่น ๆ เพื่อเกิดการเรียนรู้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาเกี่ยวกับเกี่ยวกับผลตอบแทนทางสังคมตลอดห่วงโซ่คุณค่ากาแฟด้วยระบบการบริหาร จัดการกาแฟกับป่าชุมชนในรูปแบบ Ecosystem

เอกสารอ้างอิง

- ชัตติยะ อ่วมจันทร์. (2553). การศึกษาและกำหนดกลยุทธ์บริหารห่วงโซ่คุณค่าของบริษัทน้ำตาล ABC. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง บธ.ม.(การจัดการ), มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, กรุงเทพฯ.
- บ้านป่าเหมี้ยง. (2559). ข้อมูลทั่วไปบ้านป่าเหมี้ยง. สืบค้นเมื่อ 20 พฤษภาคม 2559, จาก <https://banpameang.wordpress.com/about/>
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2557). การวิจัยเพื่อการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจ ระยะที่ 2 : การพัฒนารูปแบบการจัดทำรายงานความพอเพียง (Sufficiency Report) ของกิจการ. รายงานการ วิจัยฉบับสมบูรณ์, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ.
- วันชัย สิลากวีวงศ์. (2551). การเพิ่มคุณค่าในโซ่คุณค่าของอุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ กรณีศึกษา: วิสาหกิจชุมชนพลอยไพลินนิลเมืองกาญจน์. ในการประชุมเชิงวิชาการประจำปีด้านการจัดการโซ่ อุปทานและโลจิสติกส์ ครั้งที่ 8 (หน้า 311-319). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร.
- วีระพงษ์ ธีม. (2556). Business Ecosystem. สืบค้นเมื่อ 10 กันยายน 2559, จาก <https://portal.settrade.com/blog/10000li/2013/06/07/1298>
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2560). ยุทธศาสตร์กาแฟ 2559-2563. กรุงเทพฯ: สำนักงานเศรษฐกิจ การเกษตร, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

- อนุรักษ์ เหล่าเขตรกิจ. (2555). *การศึกษาท่วงโซ่คุณค่าของผลผลิตอ้อยในจังหวัดอุทัยธานี*. (รายงานวิจัย).
กรุงเทพฯ: ฝ่ายกิจการสาขาคหณืตอถลาง, ธนาการเพือการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร.
- ฮอฟแมน, เจมส์. (2559). *สมุดแผนที่โลกของกาแฟ = The world atlas of coffee* (พิมพ์ครั้งที่ 1).
(วัชชพล ทฤษฎีรักษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: บลู สกาย บุ๊คส์. (ต้นฉบับภาษาอังกฤษ พิมพ์ ค.ศ. 2014).
- Allen, S. (2004). Safety-net role of tree roots: evidence from a pecan (*Carya illinoensis* K. Koch)–cotton (*Gossypium hirsutum* L.) alley cropping system in the southern United States. *Forest Ecology and Management* 192(2), 395-407.
- Idol, T. (2011). *Ecosystem Services from Smallholder Forestry and Agroforestry in the Tropics. Integrating Agriculture, Conservation and Ecotourism: Examples from the Field*, 209-270, Issues in Agroecology – Present Status and Future Prospectus Book Series. Springer Nature Switzerland AG.
- Whitman, W. (2017). *Walt Whitman and The Celebration of Nature*. Retrieved October 1, 2017, from <https://ian.umces.edu/blog/2017/09/14/walt-whitman-and-the-celebration-of-nature/>